

Rozhovor

O uprchlické krizi a roli náboženství při jejím řešení

s Paulem Michaellem Zulehnerem



Profesor Paul Michael Zulehner se narodil v roce 1939 ve Vídni. Studoval filosofii (doktorát v roce 1961), katolickou teologii (doktorát v roce 1965) a sociologii náboženství v Innsbrucku, Vídni, Kostnici a Mnichově. Byl žákem Johannese Schaschinga a Karla Rahnera. V roce 1964 byl vysvěcen na kněze. U würzburgského pastorálního teologa Rolfa Zerafaše se v roce 1973 habilitoval v oboru pastorální teologie a pastorální sociologie. Od roku 1984 působil na Vídeňské univerzitě jako profesor pastorální teologie a v letech 2000–2007 jako děkan Katolické teologické fakulty. V roce 2015 mu Erfurtská univerzita udělila čestný doktorát. Je členem Rakouské akademie věd, Evropské akademie věd a umění a celé řady odborných grémií.

V loňském roce jste realizoval rozsáhlý výzkum, který se týkal uprchlické vlny valící se přes Rakousko. Proč jste se pro tento výzkum rozhodl?

Věda a společnost spolu úzce souvisí. To platí i pro teologii jakožto vědu. Válka v Sýrii, nepokoje v Afghánistánu, ale i beznaděj mnoha chudých v Africe a rostoucí počet klimatických uprchlíků jsou výzvou pro lidstvo a také pro mě coby teologa a člověka zabývajícího se výzkumem hodnot.

Knihu, ve které výsledky výzkumu shrnujete, jste nazval *Entängstigt euch! – Die Flüchtlinge und das christliche Abendland* (Zbavte se strachu! – Uprchlíci a křesťanský Západ). Co je jejím hlavním poselstvím a jak rozumět jejímu názvu?

Reprezentativní studie rakouského Institutu SORA z podzimu 2015, kdy do Evropy začali přicházet první lidé hledající ochranu, ukazuje pocity našeho obyvatelstva. Jedni pociťují zlost, hněv (17 %), druzí obavy (53 %), jiní důvěru (26 %); 4 % nevyjádřila žádný názor. Země je tedy emocionálně polarizovaná. Chtěl jsem zkoumat, jaká stanoviska a postoje jdou ruku v ruce s výše uvedenými pocity vůči lidem, kteří do naší země přicházejí. Ukazuje se, že skupina „zlost, hněv“ chce ploty, chce Evropu jako pevnost, domnívá se, že přicházejí jen ekonomičtí migranti, že se s jejich příchodem zvyšuje nebezpečí kriminality a terorismu – tedy že hrozí katastrofa: Proto je třeba zavřít hranice a z Evropy vybudovat pevnost. Viktor Orbán má v tomto „táboře“ téměř bezvýhradný souhlas. Jiná je situace v táboře „důvěra“. Ti, kteří se k němu přiřadili, sázejí na integraci: to znamená vzdělání, ubytování, přístup na trh práce. Věta Angely Merkelové „Zvládneme to!“ nachází širokou odezvu právě tehdy, když se lidé spojí a integrují. Merkelová je vůdčí postavou této skupiny. Krátce řečeno: Jedni jsou „orbánovci“, druzí „merkelovci“. To se současně odráží i na evropské úrovni v politice členských států. Druhá důležitá otázka mého výzkumu byla: Jsou-li všichni ve stejné situaci, vidí stejné obrazy – proč jsou jedni rozzlobení, druzí znepokojení a jiní

zase plni důvěry? Věda nám odhaluje, že strach (sociální, kulturní, biografický) hraje roli v přiřazování do jednotlivých „táborů“. Statisticky se ukázalo, že čím vyšší potenciál strachu u jedné jediné osoby, tím pravděpodobněji patří k táboru „zlost, hněv“. Ten, kdo pociťuje málo strachu, je pln důvěry.

Z pozice zemí, kterým se uprchlická vlna vyhnula, se jeví zejména německá otevřenost jako bezprecedentní krok, kterým především kancléřka Merkelová rezignovala na hlavní úkol každé vlády, zajistit bezpečí vlastní země. Kritici přitom poukazují nejen na to, že se ve slabě kontrolovaném přílivu migrantů mohou skrýt teroristé, ale také na otevření dveří k moci pro populistické a nacionalistické strany napříč Evropou. Je podle Vás možné zároveň přijímat migranty i předcházet vzestupu nacionalismu a xenofobie v Evropě?

Club of Rome již v roce 1991 poukazoval na blížící se „globální pochod“ uprchlíků a migrantů. Evropa toto varování nevzala vážně, ačkoli je nyní na útěku 65 milionů lidí, z toho 40 milionů celosvětově. Dublinské nařízení (Dublin II) předpokládalo, že by se Itálie měla vypořádat s Lampedusou sama. Náhle však byl nespočet uprchlíků také v Maďarsku na nádraží Keleti a na dálnicích. V této situaci otevřela německá kancléřka hranice, a to i ve snaze pomoci Maďarsku. Přirozeně nebyly v této době úřady, které byly nepřipravené, schopny příliv uprchlíků zvládnout. Tato otázka je však mezitím pro Evropu alespoň prozatím vyřešena. Kromě toho bezpečnost země není ohrožována migranty, nýbrž teroristy, kteří mají mnoho cest, jak se do země dostat. Útok na World-Trade-Center v roce 2001 nesouvisí s uprchlíky, nýbrž s ponižováním arabského světa Spojenými státy za prezidentství George W. Bushe, soudí francouzský politolog Dominique Moïsi (The Geopolitics of Emotion, 2010). Podle německého Spolkového kriminálního úřadu (BKA 2015) není mezi uprchlíky proporcionálně více zločinců než mezi domácími Němci. Kromě toho vzrostla kriminalita jen mezi posledně jmenovanými o 300 % – a to vůči uprchlíkům a jejich ubytovnám. A pravicový populismus? Ten je produktem strachu a obav, které jsou populisty navíc uměle rozněcovány za účelem získání voličských hlasů. Tento strach však nepřichází ze strany uprchlíků, ale je na ně projikován. To samé se stalo ve Třetí říši s židy. Dnes jsou to muslimové. Strach z cizinců mimo to odvádí pozornost od skutečnosti, že politika selhává např. v oblasti pracovního trhu či bytové výstavby.

V Česku i některých dalších zemích uprchlická problematika velmi polarizuje společnost. Odpůrci přijímání uprchlíků neváhají označit ty, kdo uprchlíkům pomáhají, za vlastizrádce. Vidíte nějakou cestu k usmíření v rozpolcené společnosti?

Je-li strach příčinou polarizace, může ke smíření dojít jen uzdravením strachu. To se může dít politikou důvěry, která zpracovává příčiny strachu (příměří, zastavení dodávek zbraní, Marshallův plán pro Sýrii, dobrá politika pracovního trhu a bytová politika pro všechny), a také širokým politickým a mezináboženským vzděláváním. Především ale uzdravují setkání, tváře a příběhy. V rakouských obcích, které přijímají uprchlíky, je strach výrazně nižší než v obcích, v nichž žádného uprchlíka osobně nepoznali. Samozřejmě může pomoci i náboženství, které vytváří pradůvěru. Věřící lidé říkají, že je-li jen jeden Bůh, pak Aylan Kurdi, který utonul v Egejském moři, je jedním z naší jedné velké lidské rodiny, a proto se nás jeho příběh dotýká. Hluboká jednota veškerého bytí a z ní plynoucí univerzální solidarita v jednom světě, jednom lidstvu jako celku, jsou hlavním poselstvím všech velkých světových náboženství.

Mnozí uprchlíci, kteří přišli do EU v roce 2015, nebyli v západoevropských zemích registrováni a tak říkajíc se po nich slehla zem – pro úřady neexistují. Jak by podle Vás měla být tato situace vyřešena?

Dnes existuje řada konspiračních teorií, které nahánějí strach. Informuje o nich vlastní internetová stránka (www.hoaxmap.org). K těmto konspiračním teoriím patří např. to, že situace je nekontrolovatelná, což však již dávno není pravda. Co je ovšem tragické, že bandy převaděčů a pašeráků „unášejí“ mladé dívky z Afriky a mladistvé bez rodičů a „prodávají“ je do nevěstinců. O tomto druhu kriminality je nutné vést politickou debatu. Může však být potlačen pouze ofenzivní uprchlickou politikou, např. humanitárními koridory. Pak již nebude muset žádný uprchlík utonout ve Středozemním moři.

V církevních kruzích i teologickém diskursu se v současné době uvažuje tak, že se církve mají při řešení celospolečenských problémů veřejně angažovat. Přitom můžeme tvářit v tvář uprchlické problematice pozorovat, že se část křesťanů angažuje ve prospěch uprchlíků, část naopak velmi razantně proti přijímání zejména islámských uprchlíků protestuje. V reakci na toto pnutí uvnitř církve bývá někdy poukazováno na to, že by se křesťané neměli ani tak zabývat tématy jako bezpečnost státu, ale tím, co se děje v lidských srdcích. Ustoupilo by se tak podle Vás z veřejného angažmá církve?

Jako teolog často dostávám po vyjádření svých politických názorů emaily, že bych se měl držet stranou politiky a že náboženství nemá s migrační politikou nic společného. Rád se budu, nako-lik mohu, držet stranou stranické politiky, nikoli však politiky, neboť může někdo říci, že věta „byl jsem na cestách, a ujali jste se mne“ (Mt 25,35) není výsostně politická? Nebo jsou-li statky tohoto světa nespravedlivě rozdělovány, děje-li se do nebe volající bezpráví, je-li „jeden společný domov“ (papež František v encyklice *Laudato si'*, 2015) ekologicky tak ničen, že další generace v něm již nemůže bydlet: Jako křesťan se tím musím zabývat, a musím být proto „politický“. Přitom samozřejmě hrají srdce svou roli: Pokud například nějaký politik někdy jedl spolu s mladistvými uprchlíky, kteří jsou sami, bez rodičů, a nechal si vyprávět jejich příběhy, změnil se jeho srdce a s ním i jeho politické směřování. Církve mohou taková setkání ve svých společenstvích a obcích umožňovat. Jedna angažovaná žena (křesťanka) mi řekla: Hodně se angažuji, zažívám mnoho problémů, mnozí se mi vysmívají, protože se nasazuji pro druhé, ale pracuji dál, protože „cítím Boží vítr v zádech“.

Řadu let se věnujete problematice sjednocené Evropy a východoevropských zemí. Jim jste věnoval svou pozornost jako jeden z mála již před rokem 1989. Nyní jsou tyto země konfrontovány s tím, že je západoevropské země vyzývají k tomu, aby převzaly svůj díl odpovědnosti za solidaritu mezi státy EU – přijaly část uprchlíků z Řecka a Itálie. Postkomunistické země se zdají být tímto požadavkem zjevně zaskočený. Domníváte se, že si skutečně jednotlivé státy EU mezi sebou rozumí a chápou důležité evropské otázky podobně, nebo žijí spíše ve svých představách o těch druhých? Např. východoevropské země mohou žít v představě, že jsou oproti západoevropským pořád poměrně chudé. Západoevropské země si zase mohou namlouvat, že na východě Evropy již proces transformace skončil.

Toto je velmi komplexní otázka. Mnoho zemí východní a střední Evropy bylo po desetiletí „podřízeno“ Moskvě. Moskva je zaplať pánbůh *passé*, avšak „Brusel“ se výtečně hodí jako náhrada – přičemž je zjevné, že v Bruselu sedí předsedové vlád vlastních zemí a hrají falešnou dvojí hru, když jinak mluví v Bruselu a jinak doma. Mimo to ukazuje uprchlická otázka sociální rozdíly mezi jednotlivými evropskými regiony, které tu stále ještě existují. Získají-li například uprchlíci azyl v Polsku, jsou zpravidla díky získanému volnému pohybu osob za krátkou dobu v Německu, protože tam dostanou trojnásobné sociální dávky. To potom není ten mnohými kritizovaný „útěk à la carte“, ale ukazuje se, že Evropa má při sbližování sociálních standardů před sebou ještě

dlouhou cestu. Toto však již není otázka překonávání komunistické doby, nýbrž vlastního rozvoje evropské rodiny národů. Evropa na tom intenzivně pracuje, neboť deklarovaným cílem projektu „Evropa“ je dosáhnout vyváženosti pomocí regionálních dotací a příspěvků odstupňovaných podle potřeb států.

Pane profesore, srdečně Vám děkuji za zajímavý, otevřený a podnětný rozhovor a přeji do budoucna vše dobré.

Michal Opatrný

Překlad: *Jana Maryšková*